

Makalenin geliş tarihi: 02.08.2019

1. Hakem rapor tarihi: 18.09.2019

2. Hakem rapor tarihi: 30.08.2019

Makalenin yayına kabul tarihi: 28.09.2019

NİNİAN SMART'IN DİN EĞİTİMİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yusuf CEYLAN (*)

Öz

Bu makalede Ninian Smart'ın din eğitimine katkıları incelenmiştir. Öncelikle onun dini araştırmaların doğası ile ilgili görüşleri din eğitimine etkisi bakımından ele alınarak değerlendirilmiştir. Onun savunduğu dogmatik olmayan, tarafsız, eleştirel, çoğulcu ve seküler ideolojileri de kapsayan dini araştırmalar yönteminin ve dinin doğasını tanımlama yaklaşımının din eğitimindeki uzanumlarını açıklamaya çalışılmıştır. Smart, hem dini araştırmalarla hem de okullardaki din eğitimiyle ilgili görüşlerini ortaya koyarken günümüz toplumunun seküler ve çoğulcu yapısını ve devletin dini konulardaki tarafsızlık ilkesini esas almıştır. Ona göre Hıristiyan merkezli ve savunmacı bir teolojinin yansıması olarak inanç geliştirmeyi hedefleyen din öğretimi yaklaşımı öğretmenler ile öğrenciler tarafından sorgulanır hale gelmiş ve temel kabulleri açısından benimsenmemeye başlanmıştır. Smart, eğitim sisteminin bütünlüğünün korunması gerektiğini ve bütün öğretim kademelerinde dinin öğretiminde organik bir bağ kurulmasını gerekli görmüştür. O, okullarda yer alan din eğitiminin tarafsız ve çoğulcu bir nitelikte olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca din eğitimi, inanç geliştirme yerine anlayış ve hoşgörü geliştirmeye odaklanmalı ve temel hedefi çocukların din hakkında düşünme ve anlama kapasitelerinin gelişimi olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Ninian Smart, Dini Araştırmalar, Fenomenolojik Yaklaşım, İnanca Dayalı Olmayan Yaklaşım.

*) Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı (e-posta: yusuf.ceylan@deu.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1082-426>

Evaluation of Ninian Smart's Views on Religious Education

Abstract

In this article, the contribution of Ninian Smart to religious education is examined. Firstly, his views on the nature of religious research have been evaluated in terms of their impact on religious education. The methodology of religious studies he advocated which includes non-dogmatic, objective, critical, pluralist and secular ideologies and the approach of defining the nature of religion, have been explained. While presenting his views on religious research and religious education in schools, Smart depended on today's society's secular and pluralistic structure and the state's principle of impartiality in religious matters. According to his, the approach of religious teaching, which aims to develop faith as a reflection of a Christian-centered and defensive theology, has become questionable by teachers and students and has not been accepted in terms of their basic assumptions. Smart considered that the integrity of the education system should be maintained and that an organic connection to religious teaching was required at all levels of education. He argued that religious education in schools should be impartial and pluralistic. Also, religious education should focus on developing understanding and tolerance rather than developing faith, and the main objective of this education should be the development of children's capacity to think and understand religion.

Keywords: *Religious Education, Ninian Smart, Religious Studies, Phenomenological Approach, Non-Confessional Approach.*

Giriş

Günümüzün çoğulcu, seküler ve küresel toplumlarının okullarında dinin nasıl öğretim konusu yapılması gerektiğine dair arayışların bir sonucu olarak yeni yaklaşım ve program geliştirme çalışmaları hâlâ din eğitimiyle ilgili bilimsel çalışmaların önemli bir kısmını teşkil etmektedir. İnanç geliştirme hedefine sahip doktriner din eğitimi yaklaşımı bireylerin eğitim ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilirken dogmatik olmayan, çoğulcu, anlamayı ve manevi gelişimi amaçlayan yeni yaklaşımlar okullarda uygulanmaya başlamıştır. Bu süreçte Ninian Smart'ın¹ öncülüğünü yaptığı fenomenolojik yaklaşım hem inanca dayalı yaklaşıma karşı geliştirilen ilk model olması hem de daha

1) Roderick Ninian Smart, 20. Yüzyılın en önde gelen din bilimcilerinden biridir. İskoç bir anne babadan 1927 yılında İngiltere'nin Cambridge şehrinde dünyaya gelmiştir. Glasgow Akademisinde aldığı eğitimden sonra ordunun istihbarat biriminde 3 yıl süreyle çalışmıştır. 1954 yılında Cambridge üniversitesinde doktora derecesi almıştır. Daha sonra Londra, Birmingham gibi üniversitelerde görev yapan Smart, 1967 yılından 1982 yılına kadar görev yaptığı Lancaster Üniversitesinde yeni açılan dini araştırmalar bölümüne kurucu profesör unvanıyla atanmıştır. Dinler Tarihi, Din Felsefesi ve Din Fenomenolojisi alanlarında önemli eserler vermiştir. Onun başlıca eserleri arasında The Religious Experience of Mankind (1969)", "The Phenomenon of Religion (1973)", "The Dimensions of the Sacred (1996)", "The World's Religions (1998)" yer almaktadır. Doğrudan din eğitimiyle ilgili The Teacher and Christian Belief (1966), Secular Education and the Logic of Religion (1968) adlı çalışmaları bulunmaktadır. Dini araştırmalarla ilgili birçok dernek ve bölümün başkanlığını da yapan

sonra geliştirilen modellere temel olması bakımından dikkat çekmektedir.² Bu yönüyle Ninian Smart'ın din eğitimiyle ilgili görüşlerinin hâlâ günümüzde etkisinin devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Philip Barnes, köklerini inanca dayalı yaklaşımın reddinden aldığı kabul edilen çağdaş din eğitiminin karakterinin ve gelişim sürecinde geçirdiği dönüşümün Smart'ın savunduğu fenomenolojik yaklaşımdan bağımsız bir şekilde değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir.³ Gerçekten de günümüzde din eğitimiinde yaşanan dönüşüm dikkate alındığında Smart'ın sağladığı düşünsel arka planın açık bir şekilde kendini belli ettiği söylenebilir.

Ninian Smart görüşleriyle dinî araştırmalar ve din eğitimi alanında epeyce etkili olan bir bilim insanıdır. Ancak onun görüşleri dinî araştırmalar alanı bağlamında daha fazla kamuoyunda bilinip takdir edilirken, belki de en az bilinen yönü din eğitimine yaptığı katkı olmuştur. Onun din eğitimiyle ilgili görüşlerinin arka planda kalmasının nedenleri arasında din bilimcilerinin din eğitimine olan ilgisizliği, akademide din bilimlerinin din eğitimine oranla görece üstünlüğü ve Smart'ın din eğitimiyle ilgili yazılarının İngiltere özelinde ve 1960 ile 1970 arası yıllarla sınırlı kalması sayılmaktadır.⁴ Her ne kadar onun görüşleri literatürde yeterince gündemde kalıp tartışılmasa da onun din eğitimine etkisi azımsanmayacak derecede fazladır. Smart'ın öncülüğünde 1967'de kurulan Dinî Araştırmalar (Religious Studies) bölümü, okullardaki din eğitiminin farklı bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesinin önünü açmıştır.⁵ Ninian Smart'ın savunduğu fenomenolojik yaklaşım ile din eğitiminin amaçları, içeriği ve yöntemi önemli ölçüde farklılaşmıştır. Dolayısıyla din eğitimiyle ilgili görüşlerinin incelenmesi onun etkisiyle yaşanan din eğitimindeki dönüşüm sürecinin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına ve günümüze etkisinin görülmesine katkı sağlayacaktır.

Ninian Smart, dinî araştırmalarda yeni bir metodoloji ortaya koymuş ve bu yönüyle ünlenmiş olmasına rağmen din eğitimine ilgisi hiç azalmamıştır. Onun din eğitimiyle ilgili yazdığı ilk eser “The Teacher and Christian Belief” adıyla 1966 yılında yayınlanmıştır. Ayrıca din eğitimi dergisinde farklı konularda makaleler kaleme almıştır. İki yıl sonra yazdığı “Secular Education and the Logic of Religion” adlı eserinde din dersiyile ilgili görüşlerini doğrudan açık bir şekilde dile getirmiştir. Barnes'in de ifade ettiği üzere ilk

---

Ninian Smart 2001 yılında Lancaster da vefat etmiştir. Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Özcan, Şevket, *Ninian Smart ve Din Fenomenolojisi*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016, ss. 89-98; King, Ursula, “Smart, Ninian”, *The Encyclopedia of Religion*, Edt. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan Reference, C. XII, 2005, ss. 8442-8445; Hecht, Richard - Sawyer, John F. A. “Ninian Smart (1927-2001)” *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2001, S.6, s. 175-176.

- 2) Kaymakcan, Recep *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.78.
- 3) Barnes, L. Philip, *Education, Religion and Diversity*, Routledge, London, 2014, s. 94.
- 4) Barnes L. Philip, “Ninian Smart and The Phenomenological Approach to Religious Education”, 2000, *Religion* Vol.30, No.4, s. 315.
- 5) Wanda Alberts, *Integrative Religious Education in Europe: A Study of Religions Approach*. Religion and Reason Vol. 45. Berlin/New York: De Gruyter 1997. s. 88.

eserinde Smart'ın amacı, din öğretimiyle ilgili meseleler bağlamında Hıristiyan inancının temel konularını tartışarak öğretmenlere, okullarda yararlı bir şekilde bulabilecekleri entelektüel olarak temellendirilmiş Hıristiyanlık hakkında bilgi vermektir. İkincisinde ise dogmatik olmayan, tarafsız ve çoğulcu bir din eğitimi yaklaşımının okullarda uygulanması gerektiğine dair görüşünü açık bir şekilde dile getirmiştir. İlk eserinde daha çok modern bilimsel anlayışla Hıristiyanlık arasında ortaya çıkan gerilim konusunda öğretmenlere düştikleri ikilem konusunda yardımcı olma niyeti ön plandadır. İkinci temel eserinde ise artık çoğulcu ve seküler toplumlarda din eğitiminin tarafsız bir şekilde verilmesi gerektiği savunularak eğitimsel bir bakış açısını önelemiştir.⁶

Smart'ın hedefi sadece dinî araştırmalar modeli geliştirmek değil, aynı zamanda bunların okullardaki din eğitimi ile ilgilenenler için olası etkilerinin ne olduğunu araştırmaktır. O, bu amaca yönelik olarak din eğitiminin yapısını araştırmak ve uygun öğretim materyali geliştirmek için proje geliştirecek kaynak bulmuştur.⁷ Lancaster Üniversitesine bağlı Dinî Araştırmalar bölümünü kurduktan sonra Smart kendi isteğiyle din eğitimi alanında ilk ve ortaokul düzeyinde kapsamlı bir araştırma ve müfredat projeleri geliştirmiştir. Bunlardan biri olan, Okullar Konseyi Projesi: Ortaokullarda Din Eğitimi (School Council Project on Religious Education in Secandary Schools) başlığını taşıyan ve üç yıl süren projenin raporu Okul Konseyi Çalışma Raporu: 36 (School Council Working Paper: 36) adıyla yayınlanmıştır. Burada doktriner yaklaşım eleştirilirken doktriner olmayan veya fenomenolojik bir yaklaşımın din eğitiminde uygulanması savunulmaktadır. Din eğitiminin hedefi olarak da anlamayı geliştirme vurgulanmaktadır.⁸ Bu proje onun görüşlerinin İngiltere özelinde din eğitiminde büyük ölçüde etkili olduğu bir dönemin başlangıcı sayılmaktadır.⁹ Aynı zamanda söz konusu çalışmalar din eğitiminin dönüşüm sürecinde onu temel figürlerden biri haline getirmiştir.

Bu makalenin amacı Ninian Smart'ın din eğitimiyle ilgili görüşlerini değerlendirmektir. Öncelikle dinî araştırmalar yöntemi ve dinin doğasının analiziyle ilgili temel düşünceleri din eğitimiyle ilişkisi bağlamında ana hatlarıyla analiz edilecektir. Daha sonra doğrudan din eğitimine yönelik düşünceleri incelenecektir.

1. Ninian Smart'ın Dinî Araştırmalar Alanındaki Görüşleri

Smart, genel olarak dinin doğasını özel olarak da dünya dinlerini anlamının önemini üç farklı gerekçe ile açıklamaktadır: Dinler insanoğlunun yaşayan tecrübelerinin çeşitli

6) Barnes, *Education, Religion and Diversity*, s. 67.

7) Jackson, Robert, *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Yaklaşım*, çev. Üzeyir Ok-M. Ali Özkan, DEM Yayınları, İstanbul, 2005, s.12.

8) Jackson, *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Yaklaşım*, s. 22-23.

9) Barnes, L. Philip "Ninian Smart and The Phenomenological Approach to Religious Education", 2000, *Religion*, 30, No.4, s. 318. Ayrıca din eğitiminde Smart'ın etkinliğini artıran diğer bir çalışma 1969'da düzenlenen Dünya Dinleri Şap Çalışma Partisidir. Birçok akademisyen ve öğretmen bu toplantılarda din eğitimi teorik ve pratik yönüyle değerlendirmiştir.

anlatımlarında önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmakta ve medeniyetlerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle dinleri bilmek insanın oluşturduğu medeniyetlerin anlaşılmasına katkı sağlaması bakımından önem arz eder. Ayrıca ona göre günümüz dünyasının çoğulcu kültürlerinin değerlerini ve anlamlarını kavrayabilmek, onların temelinde yer alan dünya görüşlerini bilebilmek için dinleri öğrenmemiz gerekir. Son olarak bireylerin kendileri açısından tutarlı ve duygusal bakımdan gerçekliğin tatmin edici bir resmini oluşturma sürecinde önemli kültür ve medeniyetlerin öne çıkan uygulamaları ile fikirlerini görmek ve onlarla etkileşime geçmek hayati rol oynar. Dolayısıyla dünya dinlerinin anlaşılması ve öğrenilmesi ihmal edilecek bir konu değildir.¹⁰ Smart'ın bu görüşlerinin çoğulcu ve seküler bir toplumla uyumlu dinî araştırmalar biçiminin ve bununla ilişkili bir şekilde din öğretiminin önünü açma kaygısı taşıdığı söylenebilir.

Ninian Smart, hem üniversitede kurmak istediği dinî araştırmalar bölümünün teolojiden farklı olması gerektiğini temellendirirken hem de okullarda indoktriner din eğitimi yaklaşımının uygulanma gerekçesini açıklarken günümüz toplumunun değişen yapısına vurgu yapmaktadır. O, aslında üniversitelerde dinin araştırılma biçimi ile bütün öğretim kademelerindeki öğretilme şekli arasında bir ilişkinin olması gerektiğini varsaymaktadır. Ona göre dinin öğretimi konusu dâhil eğitim sistemi kendi içerisinde bir birlik ve bütünlüğe sahip olmalıdır.¹¹ O, bu ahenkten hareketle üniversitelerdeki dinî araştırmalar ile bütün eğitim biçimleri ve düzeyleri arasında organik bir bağın kurulmasının gerekliliğini ileri sürer.¹² Zaten pratik açıdan bakıldığında teolojinin mantığı ve din konusuna yaklaşımı ile inanca dayalı din öğretimi arasında ilişki kendiliğinden görülmektedir.¹³ Smart'a göre geleneksel kelimeler, dinin doğasını yanlış yorumlayarak ona zarar vermektedir. Dinin temel karakteristiğini anlamada dinî araştırmaların mantığı esas alınmalı ve bu bakışa açısıyla dinin öğretimi benzerlik taşımaktadır.¹⁴ Onun bir taraftan teolojiiyi üniversitelerde yetersiz görüp yerine dinî araştırmaların geçmesini istemesi diğer taraftan ona uygun olarak okullarda fenomenolojik yaklaşımın yer almasını savunması söz konusu ilişkiyi vurgulaması açısından dikkat çekicidir.

Smart, üniversitelerdeki dinî araştırmalar bölümünün kurulması gerektiği yönündeki gerekçelerinden birini mevcut teoloji bölümlerinin yetersizliğine dayandırmaktadır. Ona göre, teolojinin konumu iki nedenden dolayı sarsılmıştır. İlki, günümüz çoğulcu toplumunda eğitim alanların çoğu Hıristiyanlığın doğruluğu konusunda şüpheli bir tavır takınmaya başlamışlar ve teolojinin sadece Hıristiyanlık merkezli yapılmasına öğretmenler ve öğrenciler destek vermez duruma gelmişlerdir. İkincisi, teoloji kendisine yönelik olumsuz bakış açısını özellikle İncil ile ilgili tarihi araştırmalarda sadece dilsel ve tarihsel yöntem-

10) Smart, Ninian, *The World's Religions*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s.9.

11) Alberts, *Integrative Religious Education in Europe*, s. 88.

12) Smart, *Secular Education*, s. 9.

13) Smart, *Secular Education*, s. 91-92.

14) Barnes, *Education, Religion and Diversity*, s. 70.

leri kullandığını ve objektif bir bakış açısını öncelediğini söyleyerek ortadan kaldırmaya çalışsa da bütün araştırmalarında tarafsız kalması çok mümkün görünmemektedir. Bu nedenlerden dolayı artık modern üniversitelerde teoloji bölümlerin varlığı üzerinde soru işaretleri oluşmaya başlamıştır.¹⁵

Üniversitelerdeki teoloji fakülte ve bölümlerinin bazı yararları olduğunu kabul eden ancak bunu yeterli bulmayan Smart, yeni kurulacak dinî araştırmalar bölümünün eskiyi tekrar edecek bir yapıda olmasını istememektedir. Ona göre teoloji fakülteleri Hıristiyan ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Bunların kapsamı içerisinde İncil çalışmaları öncelikli durumdadır. Üstelik diğer dinlerin teolojileri de dışarıda kalmaktadır. Aynı zamanda dini ele alma yönteminde tarihsel ve doktrin merkezli bakış açısı hâkim olduğu için dinin doğasını açıklamada yetersiz durumdadır. Ayrıca üniversitelerdeki din sosyolojisi ve fenomenolojisi gibi tanımlayıcı din araştırmaları ise dinin doğasını anlama konusunda yeterli gelişmişliği göstermiş durumda değildir. Bu nedenle dinin doğasını doğru dürtüst kavramadan ister teolojik ister seküler bakış açısıyla dinin mantıklı ve rasyonel bir şekilde anlaşılması mümkün görünmemektedir. Bu yüzden dinî araştırmalar dinin doğasını uygun bir şekilde ortaya koyarak Hıristiyanlık dışındaki diğer dinleri ve seküler ideolojileri araştırma konusu yapacak ve İncil çalışmalarına da ihtiyaç olduğu kadar yer verecektir.¹⁶

Teolojinin Hıristiyanlık temelinde ve savunmacı bir tarzda yapılması ile okullarda yapılan din öğretiminin çoğunlukla inanca dayalı bir yaklaşım ile sürdürülmesi arasında bir ilişki göze çarpmaktadır.¹⁷ Esasen üniversitelerde teolojinin yerine dinî araştırmaların perspektifi ve yöntemi geçtiğinde ister istemez din öğretiminin doğasında da bir dönüşüm yaşanacaktır. Nitekim Smart'ın üzerinde ısrarla durduğu iki temel konu inanca dayalı din eğitimi yaklaşımının eğitimsel açıdan uygun olmadığı ve onun yerine bütün dinlerin öğretimini esas alan indoktriner din eğitiminin geçmesi gerektiğidir.¹⁸ Bu yüzden üniversitelerde kurulacak yeni dinî araştırmalar bölümünün hangi niteliklere sahip olacağı bir bakıma okullarda din öğretiminin nasıl yapılacağına yönelik ipuçları taşıyacaktır.

Smart, üniversitelerde teolojinin yerine önerdiği dinî araştırmalar bölümünün yönteminin objektif, dogmatik olmayan ve çoğulcu karakterini vurgular. Aynı zamanda o, okullarda Hıristiyan inancını benimsetmek isteyen bir din öğretimi yaklaşımına karşı durarak başlıca hedefi dinî hoşgörü geliştirme ve dinin doğasının anlaşılmasına katkı sağlama olan eğitsel bir din öğretimi önermektedir. Bu görüşlerini entelektüel açıdan temellendirirken bir taraftan toplumun seküler ve çoğulcu karakterine diğer taraftan devletin dinî

15) Smart, Ninian, *Secular Education*, s. 13.

16) Smart, Ninian, "A New Look at Religious Studies: The Lancaster Idea", *Learning for Living*, 1967, Vol.7, No:1, ss. 27-29; Smart, *Secular Education*, s. 12.

17) Shepherd din eğitiminde uzun süre etkili olan inanca dayalı din eğitiminin öğretmen eğitimine de yansıdığını dile getiren isimlerden biridir. Bkz. John Shepherd, "İngiltere'de Din Öğretiminin Kişilik Gelişimine Katkısı", *Uluslar Arası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21 Kasım 1997, Ankara, 1997.

18) King, Ursula, "Smart, Ninian", *The Encyclopedia of Religion*, s. 8444.

meselerde tarafsız kalması gerektiğine odaklanmaktadır.¹⁹ Onun dinî araştırmaların çoğulcu, tarafsız ve objektif bir şekilde yapılmasına dair görüşleri daha sonra önereceği fenomenolojik din eğitiminin temel ilkeleriyle uygunluk taşır.

Dinî araştırmalar bağlamında dini tanımlama problemini değerlendiren Smart, genel olarak yapılan tanımlarda özcü bir yaklaşımın benimsenerek dinlerin doktrinel yönünün ön plana çıkarılmasını eleştirir. Hâlbuki din doğası gereği çok boyutludur ve doktrinel boyut onlardan biridir.²⁰ O, dinleri tek bir temel içerik bağlamında tanımlamanın dinin doğasını anlamada yetersiz kalacağını ileri sürmektedir. Örneğin tanrı kavramı merkezli özcü tanımlamalar, tanrı inancı bulunmayan Budizm örneğinde olduğu gibi kapsayıcı bir işlev görmeyecektir. Bu yüzden dinlerin karşılaştırılması ile farklı dini geleneklerin anlaşılması ve özellikle dinin doğasının tam olarak anlaşılabilmesi için dinlerde ortak bir özellik arama girişimi verimli değildir. Dolayısıyla dinin formal ortak özelliklerini ortaya koyacak boyutsal bir din tanımlama yöntemi dinî araştırmalarda benimsenmelidir.²¹ Dinin çok boyutlu incelenmesi onun mantığının anlaşılmasına ve öğrenenler tarafından kolay kavranmasına katkı sağlayacaktır.²²

Dinin boyutsal olarak tanımlanmasında Smart, fenomen olarak din ile dinler arasında bir ayırım yapmaktadır. Ona göre din üzerinde konuşulduğunda akla öncelikle Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam gibi bir dinî gelenek akla gelmektedir. Ona göre dinî araştırmalar başlangıçta bir fenomen olarak dinden mi yoksa özel bir dinî gelenekten mi bahsedildiği konusunda açık bir tavır benimsemelidir.²³ Smart bu görüşlerinden hareketle dini bir dünya görüşü olarak açıklamakta ve onun özelliklerini belirlemek amacıyla boyutsal bir şekilde analizini yapmaktadır. O, dünya görüşü kavramını geleneksel dinlerden, seküler ideolojilere ve felsefelere kadar geniş bir alanı içine alacak şekilde kapsamlı bir biçimde tanımlamaktadır.²⁴ Ona göre dini, dar anlamda tanımlamak ve aynı din gibi toplumsal işlevlere sahip seküler ideolojiler ile din arasında keskin ayrımlar yapmak doğru bir yaklaşım değildir. Seküler dünya görüşlerinin de din gibi bütüncül açıklamalar içerdiğini bu nedenle dinleri incelemek için kullanılan metodun bunlar içinde kullanılabileceğini

19) Barnes L. Philip, "The Contribution of Professor Ninian Smart to Religious Education", 2001, Religion, 31, No: 4, ss.318-19.

20) Smart, *Secular Education*, s. 9.

21) Smart, Ninian, "What is Religion", *New Movements in Religious Education*, Edt.Ninian Smart- Donald Horder, Temple Smith, London, 1980, ss. 13-14.

22) Raymond Holley dine çok boyutlu yaklaşım ile din eğitiminde hedef belirleme kriterleri arasında ilişki kurarak dinin sadece bilişsel yönüne odaklanmanın, bütün dinlerin hemen hemen aynı olduğunu öneren şekilde öğretmenin ya da belirli bir dinin kültürel boyutunu daha az vurgulamanın ve doktrinel ve ahlaki boyutunun görmezden gelmenin doğru bir yaklaşım olmayacağını savunmaktadır. Bkz. Holley, Raymond, "The Logic of Aims in Religious Education", 1975, *Learning for Living*, Vol.14, No: 4, 153-159.

23) Smart, Ninian "What is Religion", *New Movements in Religious Education*, s. 14.

24) Din ile dünya görüşü arasındaki ilişki hakkında geniş bilgi için bkz. Tokat, Latif "Dünya Görüşü-Din İlişkisi", *HÜİFD*, 2006, C.5, S.9, ss.41-63.

savunmuştur.²⁵ Bunun sonucu olarak o daha dar bir biçimde ele alınan dinin kapsamını daha geniş bir çerçevede değerlendirmenin önünü açmıştır. Aynı zamanda onun bu yaklaşımı din öğretiminin içeriğinin de farklılaşmasına sebep olmuştur. Onun bu yöntemi İngiltere’deki okullarda din öğretiminin içeriğine komünizm ve hümanizm gibi seküler anlayışların da girmesinin önünü açmıştır.

Smart; “dini, çeşitli ritüelleri doktrinleri mitleri, ahlaki öğretileri, sanatları ve sosyal organizasyonları olan ve çeşitli dinî tecrübelerle canlılık bulan yedi boyutlu bir organizma” şeklinde tanımlamaktadır.²⁶ Bu boyutlardan doktrinel, mitolojik ve ahlaki boyut içsel iken diğerleri dışsaldır. Dışsal olan boyutlar tarihidir ve dışarıdan bir kimsenin bakış açısıyla bu boyutları tasvir etmek mümkündür. İçsel boyutlar ise tarih ötesidir (parahistorical) ve bu boyutlarla ilgili gözlemleneni anlayabilmek için gerçek bir katılım zorunludur.²⁷

O, dinin boyutlarını kendi başlarına bir anlamlandırmanın doğru bir yaklaşım olmadığını birbirleriyle bağlantılı bir anlam ağına sahip olduklarını söylemiştir. Örneğin dinlerin doktrin boyutu, ritüel ve tecrübe boyutu olmadan kendiliğinden bağımsız bir şekilde anlamlandırılmaz. Bu durum din eğitiminin doğrudan ibadeti gerektirdiği anlamına gelmez. Çünkü ritüel belirli bir inancı varsayar. Böyle bir öğretim çoğulcu toplumda hesaba katılmaz veya kabul görmez. Ancak bu din eğitiminin ibadet ve dinî duygular gerçeğini etkili bir şekilde öğretim konusu yapmasının yollarını aramayacağı anlamına da gelmez.²⁸

Smart’ın dinin doğasını açıklama konusunda yaptığı diğer bir ayırım da din (religion) ile dinî (religious) olan arasındadır. Ona göre insanların niçin acı çektiği, varlığın ne olduğu, ölüme ve ölümden sonraki hayata dair varoluşsal sorular dinî niteliktedir. Hayatın amacı ve anlamına dair bu sorularla ilgili deneyimlerin dinsel bir önemi vardır.²⁹ Dinleri ve değerleri öğretim konusu yapan din eğitimi gençlerin hayatın anlamına dair sorularına da cevap vermek zorundadır. Gerek dinlerin boyutlarının içsel ve dışsal olarak tasnifi gerekse hayatın anlamına dair çocukların tecrübelerin dinî önemi din eğitiminde açık ve örtük öğretim biçimlerinin uygulanmasının önünü açar.

Smart’a göre dinle ilgili tanımlama probleminin entelektüel, pedagojik ve sosyal açıdan bir takım sonuçları vardır. O, entelektüel boyutta dinin doğasının temel niteliğinin ve onun inanç, duygu ve uygulama boyutlarının ne olduğuna ilişkin entelektüel bir anlayışa sahip olmadan tutarlı bir eğitim programının geliştirilemeyeceğini ifade etmektedir. Yine pedagojik açıdan insan deneyimindeki, özellikle gençlerin tecrübelerindeki, hangi un-

25) Smart, *The World’s Religions*, s.9.

26) Özcan, Şevket, “Dini/Dinleri Boyutsal Açıdan İnceleme Modelleri: Ninian Smart, Frank Whaling Ve Bryan Rennie Örneği”, *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2017, C. 2, S. 3, s.63.

27) Smart, *Secular Education*, s. 9; Özcan, Şevket, “Dini/Dinleri Boyutsal Açıdan İnceleme Modelleri: Ninian Smart, Frank Whaling Ve Bryan Rennie Örneği”, s.64.

28) Smart, Ninian, “What is Religion”, *New Movements in Religious Education*, s. 17.

29) Alberts, *Integrative Religious Education in Europe*, s. 89.

surların dinî arayışla alakalı olduğuna dair oluşturacağımız anlayış da bununla ilişkilidir. Bundan başka sosyal bakımdan din eğitimin sınırlarının ne olduğuna dair bir bakış açısı oluşturmamız gerekir. Böylece ahlak eğitimi örneğinde olduğu gibi diğer alanlarla etkileşiminin ne olduğu anlaşılır.³⁰

2. Ninian Smart'ın Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri

Smart'a göre din eğitiminin temel problemi –kendi ifadesiyle şizofrenik durum- seküler karakterli modern kurumların dine tarafsız bir şekilde yaklaşmak zorunda olması ile eğitimin belirli bir inanç formunu aktaracak şekilde düzenlenmesi sonucu oluşan çelişki-den veya çatışmadan kaynaklanmaktadır.³¹ Ona göre din eğitiminde bu çelişki-den kurtulmanın yolu inanca dayalı yaklaşımı reddedip yerine dinin anlaşılmasını amaçlayan açık ve tarafsız din eğitiminin benimsemesinden geçer.³² O, inanca dayalı din eğitimi yaklaşımını günümüz seküler ve çoğulcu toplumda uygulanmasını doğru bulmayarak açık bir şekilde eleştirir. Ona göre din eğitimi ve öğretimi kavramsal düzeyden başlayarak eğitim anlayışına kadar birçok problemlerle karşı karşıyadır. Dindarlar kendi dinlerine göre bir eğitim yapılmasını isteyip inanç temelinde din öğretimine anlam verirken dine karşı çıkanlar ise inanç aktarımını değil din hakkında olgusal bilgi vermeyi uygun bir öğretim yaklaşımı olarak kabul etme eğilimindedirler.³³

Ninian Smart, Okullar Konseyi raporunda doktriner din eğitimi yaklaşımının yetersizliklerine atf yaparak dogmatik olarak nitelendirdiği bu eğitim anlayışı yerine anlamayı geliştiren bir din eğitiminin uygulanmasının uygun olacağını savunur.³⁴ Ona göre, dinî çalışmalar konusunun mantığı ile bunun seküler veya dinî olarak tarafsız bir toplumdaki sonuçlarına dikkat edildiğinde dogmatik olmayan din eğitimi için bir temel teşkil etmektedir. Onun seküler ve çoğulcu topluma uygun olmadığı gerekçesinden başka doktriner din eğitimiye yönelik en temel eleştirilerin biri de böyle bir eğitim biçiminin eğitim felsefecileri tarafından aşılama/beyin yıkama ile bir tutulmasıdır. İnanca dayalı yaklaşımın dogmatik olarak adlandırılmasının arkasında entelektüel ve kültürel anlamda bir aşılama/beyin yıkama hedefi güttüğü yer almaktadır.³⁵ Bu yüzden fenomenolojik din eğitimi yaklaşımı çocukların başka kültüre ve dine ait dar bir bakış açısıyla yetişmesine engel olduğu gibi din konusunda çocukların düşünme ve anlama kapasitelerinin de gelişimine katkı sağlamış olur.³⁶

30) Smart, *What is Religion*, s. 14.

31) Smart, *Secular Education*, s. 9.

32) Philip, Barnes, L. “The Contribution of Professor Ninian Smart to Religious Education”, 2001, *Religion*, 31, No: 4, ss.318-19.

33) Smart, *The Teacher*, ss.11-13.

34) Kaymakcan, Recep, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 87.

35) Barnes, L. Philip, *Education, Religion and Diversity*, s. 59.

36) Din eğitimi ile aşılama/beyin yıkama arasındaki ilişki özellikle analitik eğitim felsefecilerinin etkisiyle 1960 ve 70'li yıllarda uzun bir süre tartışılmıştır. Çoğu analitik eğitim felsefecisine göre okullarda

Yine fenomenolojik yaklaşımda öğretmenin tarafsız konumu da din eğitiminin aşılama/beyin yıkamadan uzaklaşarak eğitimsel anlamda temellendirilmesini temin eder.³⁷ Böylece din alanında sunulan bilgi, inancın gelişimine değil anlamının ve düşünmenin gelişimine hizmet edecektir. Smart, fenomenolojik yaklaşımı savunurken, okullardaki din eğitiminin belirli bir dinin inanç ve uygulamalarını benimseterek öğrencilerin dinî bağlılıklarını artırma ya da önceden hazırlanan dinî görüşlerin onlara benimsetilmesi amacının olamayacağını savunmaktadır. Bu eğitim anlayışında farklı dinlere değer verme ile din olgusunun mantığını öğrenenlere kazandırarak din alanında eğitimi olmaları hedeflenmektedir.³⁸ Aynı zamanda fenomenolojik din eğitimi yaklaşımı çocukların dinin değeri ile hakikati konularıyla etkileşime girmelerini sağlamaları kadar onların varoluşsal anlam sorularını da dikkate almalıdır. Bu yüzden din eğitimi açık ve örtük yaklaşımı birleştirerek uygulayan bir öğretim süreci uygulamalıdır. Açık yaklaşım yoluyla çocuklar dinin dışarıdan gözlemlenen unsurlarını anlayabilirken aynı zamanda örtük yaklaşım vasıtasıyla da anlam sorunlarıyla ilgili bir bakış açısı kazanmış olurlar.³⁹ Esasen din eğitiminde hem açık hem de örtük yaklaşımın uygulanması dinler hakkındaki olgusal tarihî bilgilerle tarih ötesi (parahistorik) ayırımın öğretim süreçlerine birlikte yansıtılma biçimi olduğu söylenebilir.

Okullarda inanç öğretiminin belirli problemlerinin olduğuna dikkat çeken Smart çoğulcu bir toplumda bütün tarafların tatmin olacağı bir din öğretiminin nasıl gerçekleştirilebileceği sorusunu sorar. Bu bağlamda temel kavramsal sorunlardan biri de dinin öğretiminden ne kastedildiğidir.⁴⁰ O, öğretim kavramıyla ilgili kapalılığı açmak amacıyla teaching that (...dığını öğretmek) ile “teaching how” (...yı öğretmek)⁴¹ arasında bir ayırım yapar. Ona göre dogmatik olmayan din eğitimi ne öğretileceğinden çok nasıl öğretileceği üzerinde odaklanarak dinî bir öğretimden farklılaşır.⁴² Ona göre dinî öğretim denilince genel olarak Kilise ve İncil öğretilerinin aktarılması düşünülmektedir. Ancak

---

yer alan indoktriner din eğitimi çocukların bağımsız, eleştirel ve rasyonel düşünme süreçlerine ket vurduğu gerekçesiyle aşılama/beyin yıkama olarak görülmekte ve böyle bir eğitim şeklinin okullarda uygulanmaması gerektiğini savunmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Snook, I.A. *Concepts Of Indoctrination*, Routledge & Kegan Paul, London 1973; Thiessen, Elmer John, *Teaching for Commitment*, McGill-Queen's University Press, London 1993.

37) Barnes, *Education, Religion and Diversity*, s. 79.

38) Shepherd, John, “İngiltere’de Din Öğretiminin Kişilik Gelişimine Katkısı”, *Uluslar Arası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20–21 Kasım 1997, Ankara, 1997, s. 85.

39) Alberts, *Integrative Religious Education in Europe*, s. 89.

40) Smart, *The Teacher*, s.11.

41) Smart’ın yukarıda kullandığı “teaching that” ile “teaching how” ayrımı analitik eğitim felsefecileri tarafından yapılan bir ayırımdır. Geniş bilgi için bkz. Scheffler, Israil, *The Language of Education*, Charles C. Thomas Publisher, Illinois 1966, s.76 vd; Reboul, Oliver, *Eğitim Felsefesi*, çev. Işın Gürbüz, İletişim, İstanbul 1991, s.14. Yine dini tanımlamada kullandığı aile benzerliği kavramı Wittgestein’le ilişkilidir. Smart’ın hocasının Austin olduğu düşünüldüğünde onun eğitimle ilgili görüşlerinin oluşmasında analitik geleneğin etkisinde kaldığı söylenebilir.

42) Alberts, *Integrative Religious Education in Europe*, s. 89.

eğitimin özü "...yı öğretmeye" (teaching how) dayanmaktadır.⁴³ Dolayısıyla eğitimsel olanı önceleyen ve nasıl öğretileceği üzerinde odaklanan fenomenolojik din eğitimi, din fenomenini anlama yeteneği kazandıracak, dinlerin hakikat iddialarını duyarlı bir şekilde tartışma becerisi geliştirecek ve din ile toplum arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimi kavrayacak bir düzeye ulaştıracaktır.⁴⁴

Fenomenolojik yaklaşımla Smart, dini kendi mensubunun bakış açısıyla empati kurarak anlamayı ve öğrencilerin başkaları etkilenmesin diye kendi inançlarını paranteze alması önerir. Paranteze alma, diğer din mensupları ile ilgili olumsuz bir düşünce oluşmaması amacıyla kişinin kendi inançlarını geri planda tutmasıdır. Empati ise diğer dinlerin öğretilerini, yansız bir biçimde anlama amacıyla mensuplarının neler hissettiklerini hususunda bir perspektif kazanma süreci olarak görülür.⁴⁵

Bu yaklaşımda dinlerin hakikat iddialarının parantezlenmesi istenmektedir. Din öğretiminde doğruluk meselesinin tartışma konusu yapılması diğer dinlere karşı önyargı oluşturacağı için uygun bulunmamaktadır. Diğer taraftan da dinlerden hangisinin doğru olduğuna dair objektif olarak da bir sonuca ulaşmanın zorluğu da bu şekilde bir öğretimi gerektirmektedir. Bununla birlikte dinlerin hakikat iddiaları da bütünüyle inkâr edilmemelidir.⁴⁶ Bu şekilde dinler öğretim konusu yapılırken bunların askıya alınmasıyla farklı din mensuplarının birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranış geliştirmesinin de önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Daha önce ifade edildiği üzere Smart, din eğitimine daha çok eğitimsel bir perspektiften yaklaşmaktadır. Onun temel argümanlarından biri de din eğitiminin bilgi vermeyi aşarak hedef ve beceri merkezli bir öğretim anlayışını esas almasıdır. Ona göre din alanında aktarılması gereken bazı temel ilke ve kavramların varlığı inkâr edilemez. Ancak eğitim ve öğrenme bilgi aktarmayı aşan bir süreçtir. Eğer din eğitimi sadece bilgi verme temelli hareket ederse dogmatik bir yapıya dönüşür. Okullarda dinî benimsetme yaklaşımı (evangelizing view) imanî geliştirme merkezli hareket ederek bilgiyi sadece bu amacı gerçekleştirmek için aktarmaktadır. Ancak bu tür bir din eğitimi şekli seküler, tarafsız ve çoğulcu toplumun ihtiyaç ve talepleriyle örtüşmemektedir.⁴⁷ Smart, din eğitimiyle ilgili bu bağlamdaki görüşlerini iki ilke şeklinde özetlemektedir:

1. Din eğitimi yalnızca bilgi verici olmayı aşmalıdır.
2. Din eğitiminin temel yönelimi, bir dinin mensuplarını çoğaltmak veya dindar yapmak olmamalıdır. Aynı zamanda dinin değeri ile hakikat iddialarına dair sorunlara cevap vererek dinle ilgili anlam ve anlayış geliştirmeyi hedeflemelidir.⁴⁸

43) Smart, *Secular Education*, s. 95.

44) Smart, *Secular Education*, s. 96.

45) Shepherd, John "Fenomonolojik Bakış Açısı: Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi", Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28–30 Mart 2001, MEB Yay. Ankara 2003, s.324..

46) Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s.88.

47) Smart, *Secular Education*, s. 95-96.

48) Smart, *Secular Education*, s. 105.

Bu ilkelerden de anlaşılacağı üzere formal eğitimde doktriner din eğitimi ile indoktriner din eğitimi arasında kesin sınırlar çizerek daha çok öğrenenlerin kazanımları açısından din eğitimine yaklaşıldığı görülmektedir.

Smart'a göre öğretim materyallerinin kendisinin dinî olması gerekli değildir. Çoğulcu bir din eğitiminde farklı dinlerin sunumunda ve dinle ilgili materyallerin seçiminde çocukların dinî ve kültürel çevresi dikkate alınmalıdır. Smart ahlak eğitiminin din eğitiminin bir görevi olduğu yönündeki geleneksel anlayışı kabul etmez. Çoğulcu karakterdeki din eğitimi herhangi bir dinî geleneğin değerlerine bağlılık göstermez. Bununla birlikte dinî inançla ahlaki fikirler ve problemler arasındaki ilişkinin tartışılması çerçevesinde ahlak eğitimine sınırlı bir katkısı da olur. Ancak ahlak eğitimi din eğitiminin değil genel olarak okulun bir görevidir.⁴⁹ Aynı şekilde dinlerin boyutlarından biri olan ahlaki boyutun da öğretim konusu yapılırken ahlak eğitimine katkı yapacağı düşünülebilir. Fakat ahlak eğitimiyle din eğitimi birbirlerinden bağımsız alanlar olarak konumlandırıldığına da dikkat çekmek gerekir.

Ona göre din dersi öğretmeni açık görüşlü birisi olmalıdır. Onu iyi öğretmen yapan ne Hıristiyan ne de Hümanist olmasıdır. O çocukların dinî bilgiyle tecrübe ve ihtiyaçları arasında ilişki kurarak onların çoğulcu çevrelerinden getirdikleri sorulara cevap arayan bir kişidir. Öğretmen hem sorgulamayı hem de eleştiriyi din alanında kullanabilmelidir. Çocuklar seküler ve dinî dünya görüşlerini karşılaştırdıklarında, farklı düşünceleri sorguladıklarında gelişimlerini ilerletirler. Bu bakımdan onların gelişiminin din eğitiminin bir parçası olması onun elindedir. Din dersi öğretmeni aynı zamanda zamanının entelektüel ve sosyal gerçekliklerine karşı duyarlılığa sahiptir.⁵⁰ Smart açısından ideal öğretmen empatik ve tarafsız bir tutumla dinleri öğretme konusunda istekli bir kişiliğe sahip olmalıdır.⁵¹ Bu yaklaşımda öğretmenin belirli bir dine mensubiyeti sorun olarak görülmez, ancak onun görevi dine bağlı olmanın ve buna göre yaşamının ne anlama geldiğini öğrencilerinin anlamasını sağlamaktır. Öğretmen çocukların yaratıcı yeteneklerini geliştirmeyi hedeflerken diğer taraftan tek taraflı düşünmeyi engellemeye çalışacaktır.⁵²

Smart'ın savunduğu fenomenolojik yaklaşımın din eğitimine eğitimsel açıdan bir takım kazanımlar sağladığı aşikârdır. Onun görüşlerinin etkisiyle İngiltere'de din eğitiminde sistematik yaklaşımın yerini tematik yaklaşım daha fazla öne çıkmıştır. Ayrıca din hakkında çok fazla ve yüzeysel bilgi yerine öğretim sürecinde eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerileri ön plana alınmıştır.⁵³ Çoğulcu bir toplumun bireylerinde

49) Barnes, *Education, Religion and Diversity*, s. 74.

50) Smart, *The Teacher*, ss.14-15.

51) Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s.89.

52) Shepherd, John, "İslam ve Din Eğitimi (Mezhebe Dayalı Olmayan Yaklaşım)", çev. Bekir Demirkol, *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, 8-10 Nisan 1988, Diyanet Yayınları, Ankara, 1991, s.374.

53) Barnes, "The Contribution of Professor Ninian Smart to Religious Education", 2001, *Religion*, Vol. 31, No:4, s. 318.

aranılan bir özellik haline gelen başkalarının din ve değerlerine saygı ve hoşgörü duyma becerisi din eğitiminin temel hedefleri arasında güçlü bir şekilde yer almaya başlamıştır.

3. Ninian Smart'a Yöneltilen Eleştiriler

Smart'ın görüşleri eğitimciler arasında özellikle inanca dayalı yaklaşımın alternatifi olarak kabul görmüş ve savunulmuştur. Onun argümanları hem inanca dayalı yaklaşımın etkisinin zayıflamasına hem de fenomenolojinin alternatif bir yöntem olarak okullarda yerleşmesine kaynaklık etmiştir.⁵⁴ Ancak diğer yöntemlerde olduğu gibi onun yaklaşımı da bazı hususlarda eleştirilmiştir. Eleştirilen konuların bir kısmı metodolojik ve kavramsal açıdan fenomenolojik yaklaşımla ilgili iken diğerleri doğrudan eğitimle alakalıdır.

Smart, inanca dayalı din eğitiminin İncil merkezli ve dinin tarihsel yönünü öne çıkaran, mitolojik ve ahlaki boyutu ihmal eden yaklaşımının dinin doğasını anlamada yetersiz olduğuna dikkat çekmede başarılı olmuştur. Ancak onun fenomenolojiden destek aldığı inanca dayalı olmayan din eğitimi anlayışının alternatif bir din söylemi oluşturmak suretiyle ortaya çıkaracağı problemleri öngörme konusunda yetersiz kaldığı dile getirilmektedir. Diğer taraftan Smart'ın Hıristiyan inancını (Christian confessionalism) geliştirme konusunda doktriner din eğitime karşı çıkarken fenomenoloji yoluyla dinî bir inanç geliştirmenin (religious confessionalism) başka bir formunu görev olarak din eğitime yüklediği belirtilmektedir.⁵⁵

Smart'ın yaklaşımında dinin sosyolojik ve dışsal yönü ön plandadır. Bu durum dinin diğer boyutlarının ihmal edilmesini ortaya çıkarabilir. Ayrıca dinin toplumsal yönünün öne çıkarılması onun bütünüyle toplumsal bir ürün algılanmasına ve bu yüzden aşkın boyutunun göz ardı edilmesine neden olabilir.⁵⁶ Bu yönüyle fenomenolojik yaklaşımın hareket noktası eğitimin doğası veya öğrenenlerin tecrübesi değil dinin kendisidir. Eğitimsel açıdan Smart'ı bu noktada eleştirilenlerin başında Michael Grimmitt gelmektedir. Ona göre Smart'ın yaklaşımı eğitimin değer yüklü doğasına uygun değildir. Objektif bir şekilde ve bütün hakikat iddialarının eşit olduğu anlayışıyla tarafsız bir şekilde dinin öğretilmesi eğitimin değer yüklü olmasıyla çelişkilidir.⁵⁷

Fenomenolojik yaklaşımda dinin doğasına yapılan aşırı vurgu ve olgusal bir din öğretiminin savunulması da eğitimsel açıdan doğru bulunmamaktadır. Fenomenolojinin dini yaşayanların dışarıdan görünen davranışlarına odaklanarak dindarlarının motivasyonlarıyla ilgilenmemesi ile dinî içeriğin çocukların deneyim ve ilgilerinden uzak bir şekilde ele

54) Barnes, L.Philip, "The Contribution of Professor Ninian Smart to Religious Education", 2001, *Religion*, Vol. 31, No:4, s. 319.

55) Barnes, "Ninian Smart and The Phenomenological Approach to Religious Education", 2000, *Religion*, 30 325-326.

56) Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s.93.

57) Grimmitt, Michael, *Religious Education and Human Development*, McCrimmons, Essex, 1987, s. 40.

alınması eleştirilmektedir.⁵⁸ Bu durum çocukların ilgi, ihtiyaç ve tecrübelerinin öğretim sürecinde işlevsel hale gelmesine ve her ne kadar Smart tarafından önerilse de onların kültürel ve sosyal bağlarının eğitim sürecinin içinde etkili bir şekilde kullanılmasına da engel oluşturur. Grimmitt'e göre böyle bir yaklaşım eleştirel ve değer biçen bir eğitim anlayışının uygulanmasına izin vermez. Çünkü eğitimsel yaklaşımda öğrendikleri konuyla çocukların tecrübelerinin ilişkili hale getirilmesi ve onların kendi düşüncelerine veya algılarına etkisi konusunda farkındalık oluşturulması gereklidir.⁵⁹ Bu durum aynı zamanda yapay bir öğrenme ortamının oluşmasına ve derinlemesine bir öğrenmenin gerçekleşmemesine de neden olabilir.⁶⁰

Fenomolojik yaklaşıma yapılan diğer bir eleştiri de görecelik konusundadır. Dinlerin öğretiminde çoğulcu bir yaklaşımla ve hakikat iddiaları konusunda tarafsız olarak bütün dinlerin öğretim konusu yapılması öğrenenlerde inançların öznel olduğu, kültüre göre değişebileceği düşüncesini uyandırarak şüpheci bir tutumun gelişmesini destekleyebilir.⁶¹ Bu açıdan dindarlar dinin seküler bir disipline indirgenerek zarar göreceğini ileri sürerler. Onlara göre din sadece bir hayat tarzı değil aynı zamanda hayata karşı bir duruşu da temsil eder.⁶² Aynı şekilde dinlerin aşırı derece geniş ele alınması dinin öneminin azalmasına ve farklı dinlerle ilgili materyallerin kafa karışıklığına sebep olacağı dile getirilen diğer eleştirilerdir.⁶³

Sonuç

Ninian Smart, din eğitiminde yaşanan dönüşümün temel dinamiklerinden biri olarak dikkat çekmekte ve hem teolojiden farklı olarak üniversitelerde dinî araştırmalar bölümünün kurulmasına önderlik ederek yeni bir bakış açısının oluşmasının hem de Batı'daki okullarda doktriner olmayan çoğulcu bir yaklaşımın uygulanmasının önünü açmıştır. Bu konuda Smart'ın üniversitelerdeki dinin araştırılma ve öğretilme yöntemi ile diğer kademelerdeki öğretimi arasında kurduğu ilişki önem arz eder. Aynı şekilde eğitim sisteminin bütünlüğüne ve birliğine vurgu yapan Smart, din eğitiminin sistem içerisindeki yerini buna göre konumlandırmaktadır. Din eğitimi dâhil bütün eğitim alanları ile kademeleri arasında organik bağın kurulması ve bunun korunması gerektiğine inandığı söylenebilir.

Ninian Smart, gerek dinî araştırmalarla ilgili gerekse din eğitimiyle ilgili görüşlerini ortaya koyarken günümüz toplumunun çoğulcu ve seküler yapısını temel alıp aynı zamanda din konusunda devletin tarafsızlığını vurguladığı görülmektedir. Bu düşüncelerden hareketle üniversitelerdeki dinî araştırmalar bölümünün savunmacı, dogmatik bir yöntemi benimseyemeyeceğini ve din eğitiminin de inancı geliştirme hedefli ve sadece

58) Jackson, *Yorumlayıcı Yaklaşım*, s. 25.

59) Grimmitt, *Religious Education and Human Development*, s. 45.

60) Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s.93.

61) Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s.94.

62) Grimmitt, *Religious Education and Human Development*, s. 40-41.

63) Jackson, *Yorumlayıcı Yaklaşım*, s. 25.

Hıristiyan odaklı bir öğretim yapılamayacağını ileri sürmektedir. Bunların yerine bütün dinleri dikkate alan, anlama ve eleştirel düşünme merkezli bir yaklaşıma taraf olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

Ninian Smart'ın savunduğu fenomenolojik yaklaşım din eğitiminin hedeflerinin, yönteminin ve içeriğinin farklılaşmasına neden olmuştur. Dinî bağlılığı geliştirme hedefi yerine dine inanmanın ne anlama geldiğinin anlaşılması amacı ön plana çıkmıştır. Yine çoğulcu toplumun gerekleri arasında sayılan başkalarının inançlarına saygı duyma ve hoşgörü gösterme din eğitiminin temel hedefleri arasında yerini almasında onun görüşlerinin katkısı da inkâr edilemez. Onun yaklaşımı özellikle dinin dünya görüşü olarak ele alınması ve boyutsal olarak incelenmesi din eğitiminin içeriğine birden fazla dinin ve seküler ideolojilerinin girmesinin önünü açtır. Aynı zamanda geleneksel anlayıştan farklı olarak din eğitiminde sistematik yerine tematik yaklaşımın daha fazla uygulanmaya başlandığı söylenebilir. Ayrıca bu dersin çocukların varoluşsal sorularıyla ilişkili bir ders haline gelmesine yardımcı olmuştur.

Smart'ın analitik eğitim felsefesinden beslenen beceriye dayalı öğretim süreçleri ilgili görüşleri ile din eğitiminde eğitimsel perspektifi öne çıkardı ve bazı kazanımlar sağladı. Ne düşünülmesi gerektiğini değil de nasıl düşünülmesi üzerine odaklanan bu anlayışın öğretim sürecine bazı yansımaları oldu. Dinî bilgiyle çocukların sosyal ve kültürel çevresinin ilişkilendirilmesi, dinin öğretiminde sorgulamanın ve eleştirel düşünmenin işe koşulması, öğretmenin açık görüşlü ve tarafsız bir şekilde çok boyutlu bir bakış açısı sağlaması gibi eğitsel yaklaşımlar öğretim süreçlerinde daha fazla öğrenme etkinliklerinin içerisinde yer bulmaya başladı. Sonuç olarak Ninian Smart'a göre çoğulcu ve seküler toplumun bireylerinin ihtiyaçlarını karşılayacak din eğitimi sadece malumat vericiliği aşarak anlam ve anlayış geliştirme üzerinde odaklanmalıdır. Yüzeysel bilgi yerine eleştirel düşünme onun temel niteliklerinden biri haline gelmelidir.

Kaynakça

- Alberts, Wanda. *Integrative Religious Education in Europe: A Study of Religions Approach*. Religion and Reason, 45. Berlin/New York: De Gruyter, 1997.
- Barnes, L. Philip. *Education, Religion and Diversity*, Routledge: London 2014.
- Barnes, L.Philip “The Contribution of Professor Ninian Smart to Religious Education”, 2001, *Religion*, 31, No:4, ss.317-319.
- Barnes, L.Philip, “Ninian Smart and The Phenomenological Approach to Religious Education”, 2000, *Religion*, 30, No:4, ss. 315–332.
- Grimmitt, Micheal, *Religious Education and Human Development*, Essex: McCrimmons, 1987.
- Holley, Raymond. “The Logic of Aims in Religious Education”, *Learning for Living*, 1975, 14, No:4, ss. 153-159.

- Jackson, Robert. *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Yaklaşım*, çev. Üzeyir Ok-M. Ali Özkan, İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Kaymakcan, Recep. *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- King, Ursula. "Smart, Ninian", *The Encyclopedia of Religion*, Edt. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan Reference, 2005, C. XII, ss. 8442-8445.
- Özcan, Şevket. "Dini/Dinleri Boyutsal Açıdan İnceleme Modelleri: Ninian Smart, Frank Whaling Ve Bryan Rennie Örneği", *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2017, C.2, S.3, ss.61-80.
- Özcan, Şevket. *Ninian Smart ve Din Fenomenolojisi*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016.
- Reboul, Olivier. *Eğitim Felsefesi*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: İletişim, 1991.
- Richard Hecht - John F. A. Sawyer, "Ninian Smart (1927-2001)" *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2001, S. 6, ss. 175-176.
- Scheffler, Israil. *The Language of Education*, Illinois: Charles C. Thomas Publisher, 1966.
- Shepherd, John. "İngiltere'de Din Öğretiminin Kişilik Gelişimine Katkısı", *Uluslar Arası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21 Kasım 1997, Ankara, 1997.
- Shepherd, John "Fenomonolojik Bakış Açısı: Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30 Mart 2001, MEB Yay. Ankara 2003, s.324.
- Smart, Ninian, *Secular Education and the Logic of Religion*, London: Faber & Faber, 1968.
- Smart, Ninian, *The Teacher and Christian Belief*. London: James Clarke, 1966.
- Smart, Ninian. "New Look at Religious Studies: The Lancaster Idea", *Learning for Living*, 1967,7, No:1, ss. 27-29.
- Smart, Ninian. "The Christian and Other Religions", *Learning for Living*, 1962, 1, No:3, ss. 20 -21.
- Smart, Ninian. "What is Religion", *New Movements in Religious Education*, Edt. Ninian Smart- Donald Horder, London: Temple Smith, 1980, ss.13-22.
- Smart, Ninian. *The World's Religions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Snook, I.A. *Concepts Of Indoctrination*, London: Routledge & Kegan Paul, 1973.
- Thiessen, Elmer John. *Teaching for Commitment*, London: McGill-Queen's University Press, 1993.
- Tokat, Latif. "Dünya Görüşü-Din İlişkisi", *HÜİFD*, 2006, C.5, S.9, ss. 41- 63.